

PRIPREME NEMAČKIH ŠTABOVA ZA OFANZIVU NA KOZARU
U LETO 1942. GODINE

Situacija u Jugoslaviji je početkom 1942. godine za okupatore postala tako teška da je skrenula na sebe pažnju njihovih najviših vojnih krugova. Nepovoljan razvoj događaja u toj zemlji, u kojoj je narodnooslobodilačka borba uzimala sve većeg maha, uprkos mnogobrojnim pokušajima koje su okupacione i kvislinške trupe u toku 1941. godine činile da je uguše, zabrinula je nemačke i italijanske vrhovne komande do te mere da su počele razmišljati o dovlačenju većih operacija. I to u najnepovoljnijem trenutku, u vreme kada su se na glavnim ratištima, na istočnom i severno-afričkom frontu, vodile žestoke borbe koje su apsorbovale gotovo sve njihove snage.

Razloga za zabrinutost je bilo previše: partizanska dejstva su bila toliko intenzivna da su ozbiljno ugrozila stabilnost nemačkih i italijanskih pozicija na Balkanu i dovela u pitanje bezbednost vitalnih komunikacionih linija i vojno-privrednih objekata.

Neuspeli pokušaji da se u toku jesefti i zime uguše ustanici u Jugoslaviji, naveli su okupatorske štabove na zaključak da je potrebno na proleće, kad vremenske prilike budu povoljnije, preduzeti protiv glavnih ustaničkih žarišta velike koordinirane operacije da bi se partizanskom pokretu zadao uništavajući udarac i to novo, jugoslovensko ratište, koje se počelo stvarati u pozadini frontova, likvidiralo pre nego se učvrsti. Trebalo je, za razliku od dotadašnjih operacija koje Su i Nemci i Italijani izvodili u svojim okupacionim zonama samostalno, neovisno jedni od drugih, preduzeti zajedničke operacije, u kojima bi bili maksimalno ujedinjeni naponi oba okupatora i kvislinških snaga.

Prvi dogovori o tim zajedničkim operacijama obavljani su na konferenciji najviših vojnih predstavnika nemačke i italijanske oružane sile na Balkanu i predstavnika NDH, održanoj početkom marta u Opatiji. Ocenjeno je da se dva glavna ustanička žarišta u nemačkoj okupacionoj zoni nalaze na teritoriji NDH: jedno u istočnoj, a drugo u zapadnoj Bosni i da ih treba uništiti angažovanjem zajedničkih snaga. Odlučeno je da se operacije izvedu jedna za drugom: najpre u istočnoj, a zatim u zapadnoj Bosni.

Pošto su se Hitler i Musolini saglasili sa odredbama sporazuma u Opatiji, otpočele su pripreme za planirane operacije. Već u početku iskrslje su mnoge teškoće, kao rezultat suprotnosti interesa oba okupatora, tako da su mnogi utanačeni zaključci bili revidirani ili odbačeni. Pripreme za operaciju u istočnoj Bosni su se, što se Italijana tiče, odvijale dosta traljavo, tako da je datum njenog početka morao biti pomeran. To je svakako, moralo imati i određene reperkusije na operaciju u zapadnoj Bosni.

Nakon neuobičajeno dugih priprema, zajedničke nemačko-italijanske operacije u istočnoj Bosni (operacije »Trio« i »Foča«), počele su u drugoj polovini aprila. Njima je pridavan izuzetan značaj i ocenjene su kao »rešavajuće«, kao poduhvati kojima će ustaničkom pokretu u Jugoslaviji konačno, posle višemesečnih neuspešnih pokušaja, biti zadati uništavajući udarci. Na-

kon uništenja tog, kako se u neprijateljskim štabovima smatralo, glavnog ustaničkog područja, usledili bi napadi i na ostala partizanska uporišta. Jedno od njih, posle onog u istočnoj Bosni najvažnije, bila je, kako su nemački štabovi s pravom konstatovali, partizanska teritorija u zapadnoj Bosni, na području Kozare, gde su jake i vrlo aktivne partizanske snage ozbiljno ugrožavale vitalne komunikacije u dolinama Save i donjih tokova Une, Sane i Vrbasa.

Situacija na području Kozare je, međutim, još u fazi priprema operacija u istočnoj Bosni, sve više skretala na sebe pažnju nemačkih komandi. Pokazalo se, naime, da je operacija koju su, u drugoj polovini februara, izveli delovi 718. i 704. pešadijske divizije u cilju deblokade nemačke posade u Prijedoru (3. čete 923. landesšicen bataljona) bila potpuni promašaj. Nemačke trupe (u jačini pet pešadijskih bataljona, podržanih divizionom artiljerije i četom inžinjerije), zajedno sa jednim bataljonom ustaša, su, doduše, u vremenu od 17. do 26. februara, uspele da prodru u blokirani Prijedor, ali je cena »uspeha« bila visoka: 146 izbačenih iz stroja, među kojima 34 poginulih i 48 ranjenih vojnika i oficira.¹⁾ Probivši se u Prijedor, Nemci su se, međutim, uverili da se u njemu ne mogu zadržati, odnosno da ne mogu obezbediti eksploataciju gvozdene rude iz Ljubije, što je, uostalom, i bio glavni razlog za preduzimanje ove, dotad najveće, operacije nemačkih snaga na tlu zapadne Bosne. Da bi se gvozdena ruda, tako potrebna nemačkoj ratnoj privredi, mogla koristiti, trebalo ju je transportovati na preradu u železare. Dolazila je za tu svrhu u obzir železnička pruga Prijedor — Bos. Novi — Sunja, ali je ona, zbog čestih akcija partizana, bila gotovo neprekidno u prekidu. Popravka i održavanje pruge iziskivali su znatno veće snage nego su nemačke i ustaško-domobranske vojne vlasti mogle da stave na raspolaganje. Uviđevši da bi to bio »sizifovski posao«, Nemci su odlučili da napuste Prijedor i Ljubiju. General Bader, komandujući general i komandant u Srbiji (koji je bio ovlašćen da rukovodi i operacijama u NDH), morao je izvestiti generala Kunce, komandanta oružanih snaga na Jugoistoku, da se odustalo od namerе »da se, u nastavku operacije Prijedor, pod borbom oslobodi železnička pruga Prijedor — Bosanski Novi, jer su snage bile slabe, a transportovanje od Bosanskog Novog nije bilo moguće zbog porušene pruge«. Nemačke jedinice, uključujući i deblokiranu četu landesšicen bataljona, su, s toga, do 10. marta, napustile Prijedor, u kome je ostala posada domobrana.²⁾

Primivši sa vidnim nezadovoljstvom ovu vest, general Kunce je u svom izveštaju Vrhovnoj komandi opravdavao neuspeh ove opsežne februarske operacije i obrazlagao nužnost povlačenja nemačkih trupa iz rejona Prijedora činjenicom da je taj garnizon moguće snabdevati isključivo vazдушnim putem, pošto je pruga razorena, a mora se, uz to, računati i s tim da će partizani ponovo zaposesti sve prilazne puteve ka Prijedoru. Nemačke trupe su, po njegovoj oceni, bile preslabe da bi mogle obezbediti komunikacije ili uspešno čistiti ugrožene rejone, dok ustaško-domobranske trupe za te zadatke nisu bile sposobne. Pošto je, dakle, odvoženje iskopane rude postalo neizvodljivo, to nije bilo ni potrebe da nemačke trupe stalno ostanu na ovom području. Kunce je ujedno izrazio sumnju da ostavljeni domobranski garnizon neće moći da bude »gospodar situacije«. ³⁾ Po njegovoj oceni, izmena situacije u zapadnoj Bosni nije se mogla očekivati »pre izvođenja nemačko-italijansko-hrvatskog zajedničkog poduhvata«. ⁴⁾ a on je mogao uslediti tek po završetku operacija u istočnoj Bosni. Trebalo je, dakle, sačekati još najmanje dva meseca, jer su se pripreme za operaciju »Trio« još uvek nalazile

1) Izveštaj komandanta 718. peš. divizije od 4. aprila 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 51).

2) Izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 10. marta 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 41).

3) Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 31. marta 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 49).

u fazi dogovaranja okupatorskih i kvislinških štabova. A to je značilo da treba očekivati dalje pogoršanje situacije u zapadnoj Bosni, na području Kozare, odnosno dalje jačanje i sve veću aktivnost partizanskih snaga na tom osjetljivom području.

Bojazan nemačkih štabova bila je opravdana. U toku marta i aprila generalima Baderu u Beogradu i Kuncceu u Solunu stizali su izveštaji o sve većoj aktivnosti partizanskih jedinica u zapadnoj Bosni, naročito u širem rejonu Kozare, a posebno o napadima i diverzijama na komunikacije u dolinama Une i Sane. Komandant oružanih snaga na Jugoistoku je o tome obavještavao Vrhovnu komandu u Berlinu, predočavajući ozbiljnost situacije. »Neprekidni napadi ustanika kod Prijedora, u rejonu Bos. Novi — Petrinja, i u rejonu Banja Luka — Bos. Gradiška«, izveštavao je on 9. aprila. »Hrvatske trupe su pri tome naterane na odbranu i neprijatelj je u odnosu na njih nadmoćan. U dva slučaja ustanici su uspeli da razoružaju Hrvate bez otpora.«⁵⁾ Zbog krajnje nepovoljne situacije u zapadnoj Bosni, u širem rejonu Prijedora, nisu bile zabrinute samo nemačke vojne vlasti, već i njihovo diplomatsko predstavništvo u Zagrebu. Poslanik Kaše se 3. maja obratio generalu Horstenauu, nemačkom generalu u Zagrebu, molbom da se prilikom razmatranja daljeg vođenja operacija na tlu NDH, uzme u obzir da je »liferovanje rude iz prostora oko Prijedora od najvećeg značaja za nemačku ratnu privredu«, insistirajući da se operaciji na toj teritoriji u planovima da prioritarno mesto. U njegovom pismu je, dalje, stajalo:

Što skorije čišćenje ovog prostora i ponovno preuzimanje i obezbeđenje železničke linije preko Novog, koja dolazi u obzir za transportovanje rude, je najhitniji zahtjev. Priznanja vredne operacije hrvatskog pukovnika Brozovića severozapadno od Banje Luke, kojima je obezbedio i nemačke naseobine oko Vindhorsta, nude preduslov za to. Poznato mi je da se priprema produženje ovih operacija hrvatske vojske. Izgleda mi da je njihovo brzo izvođenje potrebno iz mnogih razloga, ali pre svega zbog skorijeg liferovanja rude. Sadejstvo makar i ograničenog broja nemačkih trupa znatno bi uticalo na uspeh.

Moja je molba da se ova operacija odmah nadoveže na operacije u istočnoj Bosni koje su već pri kraju. Za konačno učvršćenje reda i prilika smatram neizostavno potrebnim da, posle završenih operacija, u ovom predelu ostane jedan deo nemačkih trupa.

Uostalom, sa moje tačke gledišta, smem još jednom da naglasim da je prisustvo nemačkih trupa u ovoj hrvatskoj oblasti do odgovarajućeg reda i prilika u našem političkom i privrednom interesu. Izgleda mi da se ovaj cilj neće moći postići pre kraja leta.«⁶⁾

Nemački general u Zagrebu je i sam uviđao ozbiljnost situacije u zapadnoj Bosni i potrebu da se to ustaničko područje pacificira. O tome je on pisao i Vrhovnoj komandi. U opširnem pismu od 19. maja, u kome je izveštavao o situaciji u NDH, posebno mesto je dato situaciji na Kozari, gdje se »poslednjih nedelja, u pogledu intenziteta, komunistički ustanak na planini Kozari, severno od linije Prijedor — Bosanski Novi, i u brdima južno od nje, znatno pojačao«. Horstenau je s pravom ukazivao na opasnost koja je nastala širenjem partizanske teritorije u nemačkoj zoni i njenim povezivanjem sa prostranom ustaničkom oblašću u italijanskoj okupacionoj zoni, onom u rejonu Grmeča, na koju se nadovezivala partizanska teritorija u primorskom pojasu. Ukazujući da je 16. maja u ruke partizana pao i Prijedor, grad koji je »prilično značajan za nemačku privredu zbog rudnika Ljubije«,

4) Isto.

5) Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 30. aprila 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 1, dok. br. 63).

6. Pismo nemačkog poslanika u NDH S. Kašea generalu Glezu Horstenauu od 3. maja 1942. godine (Arhiv VII, London N 7, H 301598).

Horstenau je insistirao na ubrzanju priprema za predviđenu operaciju na Kozari, za »plansko procesijavanje tog terena koji je prilično okružen«, tražeći ujedno da se, pored već predviđenih snaga, u operaciju uključe i dva bataljona 718. pešadijske divizije.⁷⁾

Da je situacija u rejonu Prijedora postala zabrinjavajuća, čak i alarmantna, upozoravala je nemačke štabove i Trnsportna komanda Zagreb, u čijem je izveštaju od 20. maja stajalo sledeće:

»Situacija u rejonu Prijedora je nepovoljna. Ustanicima je uspelo da ponovo prekinu željezničku prugu Sunja— Bos. Novi — Bihać, koja je u prošlom mjesecu bila potpuno opravljena i puštena u saobraćaj. Razaranje mosta kod Kostajnice dugog 52 metra, koje je izvršeno 2. maja, dovelo je do blokiranja saobraćaja za narednih 3. do 4. mjeseca. Na ovoj pruzi ustaničnici redovno napadaju željezničke straže i stanice, neprekidno razaraju prugu i planski ometaju radove na popravci.

Situacija na pruzi Bos. Novi — Prijedor — Banja Luka je i dalje ozbiljna. Prugom potpuno gospodari grupa ustanika iz rejona Prijedora. Pokušaj da se od strane hrvatske vlade poprave mostovi na ovoj pruzi propao je zbog aktivnosti ustanika. Sa korišćenjem ove pruge ne može se računati u dogledno vrijeme. Time su prekinute veze s rudnicima u rejonu Prijedora koji su važni za njemačku ratnu privredu.«⁸⁾

Sve je, dakle, upozoravalo da se hitno, bez odlaganja, moraju preduzeti mere u cilju »čišćenja« i »smirivanja« zapadne Bosne. Nemački štabovi, sve do Vrhovne komande, shvatili su ozbiljnost situacije u toj oblasti. Načelnik OKW general-pukovnik Vilhelm Kajtel je 13. maja obavestio komandanta oružanih snaga na Jugoistoku da je saglasan da se nemačke jedinice, po završetku operacije »Foča«, povuku severno od demarkacione linije, da bi, zajedno sa jedinicama NDH, ugušile postojeća žarišta ustanika i obezbudile vojno-privredne objekte i komunikacije.⁹⁾ To je značilo da operacija čišćenja u nemačkoj okupacionoj zoni, a pre svega u rejonu Prijedora. Iz OKW je generalu Kuncea predloženo da »Uprava za vojnu privredu i naoružanje traži da se preduzmu mere za obezbeđenje transporta rude iz rudnika železa Prijedor«.¹⁰⁾

Pošto se smatralo da su operacije u istočnoj Bosni okončane i da je ta oblast očišćena od partizana, sredinom maja se pristupilo izvršenju sledećeg zadatka: izvođenja operacije na Kozari. O najvažnijim pitanjima vezanim za nju bilo je reči na vojnom savetovanju odražnom 20. maja u Štabu komandanta oružanih snaga na Jugoistoku u Arsakliju, kod Soluna, kome su, pored generala Kuncea, prisustvovali: nemački general u Zagrebu Glez-Horstenau, načelnik Štaba komandanta u Srbiji pukovnik Keviš i načelnik Štaba borbene grupe Bader ppukovnik Pfaferot. U svom kraćem prikazu situacije na teritoriji Jugoslavije general Kunce je konstatovao da u Srbiji vlada relativni mir, ali da na teritoriji Bosne »postoje brige i nevolje«, naznačivši da je najveće partizansko žarište u rejonu Prijedora, odnosno na Kozari, gde se partizanske snage procenjuju na 3000 boraca. General Glez-Horstenau, nemački general u Zagrebu, saglasio se sa Kunceovim mišljenjem, istakavši »da je u nemačkoj okupacionoj oblasti ustanički pokret razjedinjen, sa izuzetkom prostorije kod Prijedora, gdje dejstvuje veća kompaktna neprijateljska grupa pod jedinstvenim rukovodstvom.«¹¹⁾

7) Izveštaj nemačkog generala u Zagrebu od 19. maja 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 75).

8) Izveštaj Transportne komande Zagreb od 20. maja 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 79).

9) E. Vishaupt »Borba protiv ustaničkog pokreta u jugoistočnom prostoru«, str. 212-3 originala (Arhiv VII, k. 70, reg. br. 18/1).

10) Isto. str. 213 originala.

11) Zabeleške sa konferencije u Solunu, održane 20. maja 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 1, dok. br. 77); Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 31. maja 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 83).

Pri razmatranju pojedinosti oko priprema operacije, zaključeno je da će glavnu snagu u njoj predstavljati trupe NDH. Govoreći o jačini i vrednosti oružanih snaga NDH, general Horstenau je istakao da se na domobranske jedinice (»staru milicijsku vojsku«) ne može računati, zbog njihove slabe borbene vrednosti i nedovoljne pouzdanosti, ali da je u toku stvaranje »nove armije« NDH, brdskih brigada (tzv. gorskih združova), za koje je obezbeđeno mlade ljudstvo (regruti) i nemačko naoružanje. Prve četiri brigade su se upravo formirale, ali se na njihovo angažovanje u borbi još nije moglo računati, pošto s ljudstvom još nije izvedena odgovarajuća borbeno obuka. Te se brigade, s toga, po mišljenju Horstenaua, ne bi smele upotrebiti pre 15. juna.

Učesnici konferencije su, razumljivo, sa simpatijama primili Glezova obavještenja o stvaranju brdskih brigada NDH i o mogućnosti njihovog angažovanja u predstojećoj ofanzivnoj operaciji na Kozari. U situaciji kada su na teritoriji NDH imali veoma malo svojih operativnih jedinica (svoga jednu, i to posadnu, diviziju), svako angažovanje kvislinških trupa, pa makar one i ne bile dovoljno pripremljene za borbeno dejstva, bilo je za okupatora dobrodošlo. S toga je odlučeno da se od postojećih četiri novoformiranih brigada tri upotrebe u predstojećoj operaciji, u kojoj je, po mišljenju Horstenaua, trebalo angažovati i jedan nemački bataljon. General Kunce je, međutim, ozbiljnije shvatio značaj te operacije, ili, bolje rečeno, sa više respekta procenio protivnika, jer je izrazio spremnost »da za tu akciju stavi na raspolaganje tri bataljona sa artiljerijom i tenkovima«, od kojih bi jedan bio iz 718. divizije, a ostala dva iz divizija dislociranih u Srbiji. Zbog značaja operacije, odlučeno je da se rukovođenje njome poveri jednom generalu, i to Fridrihu Štalu, komandantu 714. pešadijske divizije. Polazeći od toga »da se cilj operacije — ponovno puštanje u rad rudnika Ljubije i obezbeđenje transportovanja rude — može stvarno postići samo ako se blagovremeno izvrše pripreme da se, već duže vremena razorena pruga Sunja — Prijedor, što je moguće brže osposobi«, zaključeno je da se, zbog nedostatka sopstvenih i ustaško-domobranskih snaga, od Vrhovne komande traže potrebne inženjerske jedinice i da se pripremi jedan landessicen bataljon koji bi, po završetku operacije, preuzeo obezbeđenje Rudnika. Da bi se brdske brigade, koje će predstavljati osnovnu snagu u operaciji, što bolje osposobile, budući da je njihovo ljudstvo nedovoljno obučeno, bez borbenog iskustva, zaključeno je da mu oficiri i podoficiri 714. divizije u bazi za obuku u Petrovaradinu pruže što veću pomoć.^{12'}

Još istog dana, odmah po završetku konferencije, general Kunce je izdao naređenje komandujućem generalu i komandantu u Srbiji, kojim mu je poverio rukovođenje operacijom (koja je dobila naziv »Zapadna Bosna«, čiji je cilj »čišćenje i smirenje« tog ustaničkog područja, »kako bi se očuvali nemački vojnoprivredni interesi«. U naređenju je bilo naznačeno da će Borbenu grupu »Zapadna Bosna«, koja se ima odmah formirati, sačinjavati kombinovane nemačke i ustaško-domobranske snage: dva nemačka pešadijska i jedan landessicen bataljon, jedan artiljerijski divizion, glavnina 1. bataljona 202. oklopnog puka (ovaj bataljon je imao 59 tenkova), delovi dveju četa 521. puka veze i dve do tri brdske brigade. Datum početka operacije nije preciziran, ali je nagovešteno da će ona uslediti uskoro, »početkom ili sredinom juna«. ^{13'}

Prvo naređenje o konkretnim merama u cilju pripreme operacije »Zapadna Bosna«, general Bader je izdao 23. maja. Toga dana je, naime, naređeno formiranje Borbene grupe »Zapadna Bosna« i određen je njen sastav:

ICJ I&IU.

13. Naređenje komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 20. maja 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 76).

dve brdske brigade NDH, koje su sačinjavale i brdsku (gorsku) diviziju, dva bataljona 721. puka 714. divizije (koji će se dopremiti iz Srbije), jedan bataljon 718. divizije (koji će stići iz Zavidovića), jedan landesšicen bataljon, jedan artiljerijski divizion od četiri baterije iz 714, 704. i 717. divizije (koje su se nalazile u Srbiji) i dve čete 202. oklopnog puka. Mada ni ovim naređenjem nije utanačen tačan datum početka operacije, generalu Štalu je stavljeno u zadatak da do 13. juna dovrši koncentraciju snaga i posedanje polaznih položaja za napad, što je značilo da bi toga, ili sledećeg dana, mogao otpočeti napad. Do tog roka trebalo je, pod rukovodstvom nemačkih instruktora, završiti i obuku domobranskih brdskih brigada.¹⁴⁾

Narednih dana nastavljene su užurbane pripreme. Najveće teškoće su sa prevoženjem trupa i njihovim dovođenjem na koncentracijsku prostoriju, u rejone Banje Luke, Kostajnice i Bosanskog Novog. Predviđeno je da se transport trupa izvrši u dve grupe: jedna, jačine oko 4.000 vojnika i 900 konja, iskrcaće se u Okučanima, a druga, jačine oko 1.200 vojnika i 200 konja, u Kostajnici i Majuru. I dotur raatnog materijala (hrane, municije, pogonskog goriva i dr.) i evakuacija ranjenika trebalo je da se vrši preko tih stanica. Trebalo je, uz to, žuriti i sa obukom ljudstva brdskih brigada. Pa, ipak, sve su te radnje do 5. juna uspešno obavljene i trupe su dovezene do svojih odredišta, spremne za predstojeća dejstva.¹⁵⁾

U Štabu Borbene grupe »Zapadna Bosna« je u međuvremenu izrađen operacijski plan, koji je 30. maja dostavljen na uvid generalu Baderu, a sa njim je sledećeg dana upoznat i komandant oružanih snaga na Jugoistoku general Kluce.¹⁶⁾ U planu je bila izneta osnovna zamisao operacije, način i termini njenog izvođenja. Procenivši, prema podacima dobijenim od Glavnog stožera NDH, da se na prostoriji Kostajnice – Bos. Novi – Sanski Most – Banja Luka – Bos. Gradiška nalazi oko 6–7.000 partizana, dobro naoružanih i organizovanih, a polazeći od činjenice da se oko te prostorije ne nalaze svuda snage NDH, već samo u nekim garnizonima i na nekim, međusobno nepovezanim, odsecima, Štalov štab je kao okosnicu plana operacije istakao ideju da se najpre, pre glavnog napada, izvrši okruženje Kozare zatvaranjem i onih odseka koji su bili otvoreni, nezaprečeni.

Kozara je dobrim delom već bila okružena: na istoku su snage NDH držale liniju Bos. Gradiška – Goleši (10 km zapadno od Banje Luke), na severu je reka Sava predstavljala jaku prirodnu prepreku, a snage NDH su držale i mostobran Bos. Dubicu, a na zapadu, od Bos. Novog do ušća Une u Savu, nalazile su se domobranske i ustaške snage koje su zaprečavale dolinu Une i držale mostobrane Bos. Novi, Dobrljin i Bos. Kostajnicu. Tako su, dakle, i pre početka operacije, oko partizanske teritorije već postojale tri zaprečne linije – na istoku, severu i zapadu. Bili su to dovoljno čvrsti lukovi još nezatvorenog obruča, ne toliko zbog brojnosti angažovanih snaga na njima i stepena utvrđenosti zaprečnih položaja, već više zbog prirodnih prepreka koje su predstavljale reke Vrbas, Sava i Una i otkriveno ravničasto zemljište. Južni odsek, široka breša između Bos. Novog, Prijedora i Banje Luke, je, međutim, bio neposednut, otvoren, i njega su kontrolisale partizanske snage sa obeju strana reke Sane. U Sanskom Mostu i bližoj okolini su se, doduše, nalazile izvesne domobranske snage, ali su one bile isuviše slabe da bi, zaokupljene brigom za svoju bezbednost, mogle pomišljati na neka dejstva prema Prijedoru. Trebalo je, s toga, zatvoriti i taj odsek i tako spojiti obruč oko Kozare. A to je značilo: povratiti Prijedor i posesti liniju BanjaLuka – Prijedor – Bos. Novi. Tek po stvaranju i ove, četvr-

14. Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 23. maja 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 80).

15. Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji »Specijalne odredbe za zapadnu Bosnu« od 2. Juna 1942. godine (Arhiv VII, NAV-N-T-501, r. 249, s. 1238-43).

16. Operaofjskl plan Borbene grupe »Zapadna Bosna« od 30. maja 1942. godine (Arhiv, NAV-N-T-501, r. 249/1250; Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 84).

te, zaprečne linije (»jug«), odnosno zatvaranje obruča i sa juga, moglo se pristupiti glavnom zadatku — napadu na Kozaru, njenom metodičnom čišćenju i potpunom uništenju partizana.

Iz procene osnovnih elemenata situacije (jačine i rasporeda partizanskih i vlastitih snaga i zemljišta sa stanovišta mogućnosti koje je ono pružalo za najcelishodniju upotrebu trupa i oblika njihovih borbenih dejstava) proistekla je, dakle, zamisao o načinu izvođenja operacije, važnosti i redosledu pojedinih njenih faza. Mada se u operacijskom planu i u naređenjima koja su mu sledila, ne spominju faze operacije, lako je uočiti da se ona deli na tri faze: prvu, koja se sastojala u stvaranju zaprečne linije »jug«, odnosno u potpunom zatvaranju obruča; drugu, koja je imala za cilj sužavanje tog obruča pomeranjem zaprečne linije »zapad« sa linije Bos. Novi — Bos. Kostajnica na liniju Prijedor — Bos. Dubica i treću, glavnu, koja se sastojala u nastupanju preko Kozare i Prosare, odnosno kojom je trebalo postići konačni cilj — čišćenje partizanske teritorije.

Prva faza je trebalo da otpočne 6. juna napadom dvaju domobranskih bataljona, potpomognutih dvema četama 202. oklopnog puka iz rejona Banje Luke u pravcu Šanskog Mosta u cilju uspostavljanja veze između ta dva garnizona i stvaranja povoljnijih uslova za dalji prodor u pravcu Prijedora. Zatim bi, u vremenu od 10. do 12. juna, jedan mešoviti ojačani puk, zajedno sa pomenutim tenkovskim četama, izveo brzi i iznenadni napad u cilju zauzimanja Prijedora i Ljubije i zaprečavanja doline Sane između Prijedora i Bos. Novog. Time bi obruč oko Kozare bio zatvoren, a partizanske snage sprečene da se povuku ili probiju ka jugu, prema Grmeču. Ovu, prvu fazu bi, dakle, mogli nazvati *fazom brzog okruženja*.

U drugoj fazi, koja je trebalo da počne 16. juna, a trajala bi pet dana, bilo je predviđeno nastupanje domobranske 1. brdske divizije (dveju brdskih brigada) iz doline Une na istok, ka drumu Prijedor — Bos. Dubica, u cilju sužavanja obruča i oslobođenja železničke pruge Kostajnica — Prijedor, tako neophodne za transport trupa i materijala. Istovremeno bi se i na istočnom delu fronta, na odušek severozapadno od Banje Luke, izvele naknadne akcije u cilju čvršćeg obezbeđenja komunikacije Banja Luka — Prijedor. Sužavanjem obruča i pomeranjem zaprečne linije »zapad« na istok, duboko u partizansku teritoriju, zaprečna linija »jug« bi se skratila za oko 30 km, a time bi se oslobodile izvesne snage kojima bi se pojačale zaprečne linije na severu i istoku. S obzirom na ciljeve koje je u njoj trebalo postići i način izvođenja dejstva, ova faza je trebalo da bude — *faza potiskivanja*.

U trećoj, završnoj fazi, trebalo je zadati odlučujući udar i postići konačni cilj: uništiti partizanske snage, nakon čega bi na očišćenoj teritoriji ustaške i domobranske jedinice uspostavile javni mir i sigurnost i ponovo aktivirale privredu, naročito eksploataciju za vojnu privredu važne železne rude, uključujući njeno otpremanje«. Napad je trebalo izvoditi s juga ka severu, metodičnim nastupanjem, ne ostavljajući ni stopu terena koja ne bi bila pročešljana. Partizanske snage bi tako, sputane u obruču i pritešnjene između zaprečnih linija na istoku i zapadu, bile nabačene na Savu, gde bi bile uništene. Ova faza, koju bismo mogli nazvati *fazom uništenja*, trajala bi oko 10 dana, a njen početak je trebalo naknadno odrediti. Bilo je predviđeno da se, u slučaju potrebe, odnosno ako bi neke partizanske grupe uspele izmaći uništenju, izvrši »naknadno čišćenje i smirivanje očišćenog područja«.

Operativni štab »Zapadna Bosna« je prvih dana juna intenzivirao pripreme. Kako do početka operacije nije ostalo mnogo vremena, te se moralo raditi užurbano. Već 4. juna general Štal je izdao »Instrukcije za operacije u zapadnoj Bosni«, u kojima su bili formulisani operativno-taktički principi, način snabdevanja i nadležnosti u izvršnoj vlasti, uključujući i postupak

sa zarobljenicima i civilnim stanovništvom.¹⁷⁾ U ovim instrukcijama je ponovljena, samo sada detaljnije, sa više pojedinosti, operativna ideja koja je bila izložena još u prvim, pripremnim naređenjima. Da bi se postigao cilj (»uništenje ustanika, umirenje zemlje i ponovo aktiviranje privrede«), trebalo je, najpre, u brzom i iznenadnom napadu, kojem bi prethodile brižljivo sprovedene pripreme, uz najstrože čuvanje tajnosti radi postizanja iznenađenja, okružiti partizanske snage, zatim ih potisnuti na užu prostoriju i, konačno, angažovanjem svih raspoloživih snaga, pristupiti njihovom uništenju. »Izvođenje operacije«, stajalo je u Instrukcijama, »uslediće nakon formiranja povezane kružne osnove oko područja koje treba očistiti. Nastojace se da se to postigne raznim, po vremenu i prostoru odvojenim, poduhvatima«. Naglašena je, dalje, važnost čvrstog posedanja i odlučnog držanja zaprečnih linija, kako bi se sprečio prodor okružnih snaga, njihovih većih ili manjih delova. Nemački general je izrazio samouverenost u brz uspeh operacije, uzdajući se u brojčanu i tehničku nadmoćnost svojih trupa. »Angažovanje bornih kola, artiljerije i bombardera«, isticao je on, »brzo će pokopati moral ustanika. Njihovo učešće uštedeće krv, a podići će sopstvenu moralnu, vojno-tehničku i brojnu nadmoćnost.«

U pogledu postupka prema zarobljenim partizanima i civilnim stanovništvom, naređeno je da budu streljani »svi oni koji se bore, ili budu uhvaćeni sa oružjem, kao i osobe za koje se dokaže da su se u operacijama, koje su u toku, borile protiv nemačkih ili hrvatskih oružanih snaga, odnosno partizanima pružale pomoć«. Naloženo je, dalje, da sva lica, »koja se na poziv, bez borbe, predaju i polože oružje, kao i ona koja izgledaju sumnjiva, budu zarobljena«. Otpremanje zarobljenika je trebalo regulisati u sporazumu sa vladom NDH. Ukoliko se zarobljenici ne budu mogli otpremiti u ustaške logore, predviđeno je da budu dopremljeni u Beograd, gde će biti smešteni u kasarnama garde i u bloku 147 na Topčideru.¹⁸⁾ Predviđeno je bilo da u borbama protiv partizana budu angažovani i četnici, odnosno »seoske zajednice ili pojedinci koji su se do sada već branili od partizana«.

Sestog juna, dva dana nakon izdavanja »Instrukcije«, Operativni štab »Zapadna Bosna« je izdao operacijsku zapovest za napad na Prijedor, odnosno za izvođenje prve faze operacije, koja je trebalo da počne 10. juna u 4 časa izjutra. U njoj je bio preciziran cilj i način izvođenja napada. Trebalo je brzim i jednovremenim prodorima sa istoka, iz rejona Banje Luke, i sa zapada, iz rejona Bos. Novog, zauzeti Prijedor i Ljubiju i sprečiti izmicanje partizanskih snaga iz obruča ka jugu. U tu svrhu su bile formirane dve borbene grupe: grupa »Fon Vedel« (po imenu komandanta 721. puka 714. divizije potpukovnika fon Vedela), u čiji su sastav ušli: 721. puk (bez 1. bataljona), 661. artiljerijski divizion, 3. brdska brigada (kojom je komandovao žandarmerijski pukovnik Mato Rupčić) i po jedan domobranski i ustaški bataljon iz Divizijske komande Banja Luka pukovnika Ivana Brozovića, i grupa »Fon Gejzo« (po imenu komandanta 202. tenkovskog bataljona barona fon Gejzoa), koju su sačinjavali: 1. bataljon 750. puka, 202. tenkovski bataljon (bez dve čete i jednog voda lakih tenkova), 924. landessicen bataljon, vod brdskih četa 670. divizion, 3. četa 659. inženjerijskog bataljona i dve domobranske čete ojačane sa četiri voda artiljerije. Vedelova grupa je dobila zadatak da iz rejona severozapadno od Banje Luke nastupa duž druma i železničke pruge u pravcu Prijedora, a da jednim isturenim bataljonom što pre prodre u taj grad, gde će se spojiti sa grupom »Fon Gejzo«, koja će joj ići u susret. Istovremeno će na zauzetoj teritoriji angažovati snage za stvaranje zaprečne linije s frontom prema severu, tj. Kozari, kako bi se sprečio proboj partizanskih snaga na jug, i drugo, s frontom prema jugu, kako bi se

17) Instrukcije Operativnog štaba »Zapadna Bosna« za operacije u zapadnoj Bosni od 4. juna 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 85).

18) Arhiv VII, NAV-N-T-501, r. 249, s. 1238-43.

sprečila dejstva partizanskih jedinica iz rejona Bronzanog Majdana (1. krajiške brigade) u pravcu Kozare, u cilju pružanja pomoći okružnim snagama. Grupa »Fon Gejzo« je trebalo da prodire ka Prijedoru i Ljubiji sa suprotne strane, iz rejona Bos. Novog. Njoj je posebno naglašena važnost zauzimanja mostova u Prijedoru, železničkog mosta i rudarsko-industrijskih objekata u Ljubiji. Te je objekte, važne za vojnu privredu, trebalo zauzeti u naletu, iznenadnim prodorom¹ pre nego ih partizani poruše ili oštete. I ovoj je grupi, kao i Vedelovoj, stavljeno u zadatak da učvrsti zaprečnu liniju kako bi sprečila probijanje partizanskih snaga preko Sane. Pošto se pretpostavljalo da će partizanske jedinice, koje su se nalazile južno od Sane, na prostorijski Bos. Novi – Prijedor – Sanski Most – Bos. Krupa, pojačati svoja dejstva i priteći u pomoć okruženim snagama na Kozari, Gejzovoj grupi je naredeno da »u cilju zaštite dubokog južnog krila, kao i Rudnika železa i drugih važnih objekata, ostavi osiguranja u predelu Suhaće i Ljubije, koja će živom izviđačkom aktivnošću ka jugu preduhitriti neprijateljske protivmere.«¹⁾

U ovoj, prvoj, fazi operacije, kojoj je neprijatelj pridavao izuzetan značaj, jer je u njoj trebalo zatvoriti obruč oko Kozare, što je bio preduslov za uspešan ishod ostalih dveju faza, odnosno cele operacije, bile su angažovane jake motorizovane snage, pretežno nemačke, koje je podržavala avijacija domobranske grupe »Cenić« sa banjalučkog aerodroma.

I pored izvesnih teškoća u koncentraciji trupa, pripreme za veliku operaciju u zapadnoj Bosni bile su završene do određenog termina. Nemačke i ustaško-domobranske trupe, predviđene za izvođenje prve faze operacije (za napad na Prijedor i Ljubiju), bile su do 9. juna prikupljene na polaznim položajima, spremne da sledećeg jutra krenu u snažan napad i da oko Kozare zatvore i preostali, južni, luk obruča. Na ostalim zaprečnim linijama (»istok«, »sever« i »zapad«) položaje su posele predviđene snage, a na Savi, između Bos. Gradiške i Jasenovca, nalazili su se ratni brodovi Kraljevske mađarske dunavske flotile da bi sprečili eventualno prebacivanje partizana čamcima preko reke. Trupe koje će, počev od 14. juna, preduzeti drugu fazu operacije (1. brdska divizija NDH) nisu, doduše, još bile prikupljene na svojim polaznim položajima u dolini Une, jer su bile angažovane u čišćenju Samarice, ali je bilo izvesno da će i one blagovremeno stići na zadatak.

Tako je, nakon dugotrajnih priprema, od prvih dogovaranja u Opatiji, početkom martat, pa preko razmene mišljenja nemačkih komandanata u Srbiji i Hrvatskoj, te komandanta Jugoistoka i Vrhovne komande, sve do oformljenja operacijskog plana i izdavanja zapovesti i pojedinačnih naredjenja, do 10. juna bilo sve pripremljeno, predviđeno, isplanirano za veliku operaciju u zapadnoj Bosni, jednu od najvećih i najdramatičnijih koja je u toku narodnooslobodilačkog rata vođena u Jugoslaviji. General štal, komandant Borbene grupe »Zapadna Bosna«, bio je uveren da će partizansko uporište između Une, Save, Vrbasa i Sane, u središtu marionetske ustaške države, na domak važnih komunikacija i privredno značajnih područja, biti konačno uništeno.

Uverenje nemačkih i ustaško-domobranskih štabova u potpuni uspeh operacije još više se učvrstilo nakon uspešnog izvršenja njene prve faze, »prvog zadatka«, kako su zatvaranje obruča oko Kozare s juga nazvali u Operativnom štabu »Zapadna Bosna«. U napadu na Prijedor i Ljubiju sve se, dakle, odvijalo po predviđenom planu. Obe borbene grupe su postigle iznenađenje i u brzom naletu, još u toku prvog dana, zauzele Prijedor i Ljubiju, naišavši na slab otpor partizana, znatno manji nego se očekivalo. Rudnik Ljubija je gotovo neoštećen pao u ruke, tako da je oko 250.000 tona rude bilo spremno za transport čim se operacija bude okončala i saobraćaj uspo-

19) Operacijska zapovest za napad na Prijedor od 6. juna 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 87).

stavio. U međuvremenu su »lojalni četnici«, kako je general Bader izvestio svog pretpostavljenog komandanta u Solunu, zauzeli Bronzani Majdan, obezbedivši veću dubinu i sigurnost zaprečne grupe »jug«.20' Činilo se, dakle, da će i nastavak operacije, njene druga i treća faza, teći uspešno, po predviđenom planu.

Zadovoljan zbog postignutog uspeha, Bader je 13. juna uveče radiogramom izvestio generala Kuncea »da je prva faza završena 13. juna u 18 časova« i da se vrše pripreme za drugu fazu.21'

U zapovesti za pregrupisanje snaga Borbene grupe »Zapadna Bosna«, koju je izdao 12. juna, general Štal je konstatovao da je »neprijatelj, iznenadnim zauzimanjem Prijedora i Ljubije, koje je ostvareno hrabrim nastupanjem trupa i učešćem tenkova i vazduhoplovstva, moralno uzdrman«, da su njegove snage, stvaranjem zaprečnih linija, podeljene na pojedinačne grupe i da mu je komandovanje razjedinjeno.22'

Uprkos ovakvim optimističkim očekivanjima, operacija se, u svom daljem toku, u njenoj drugoj fazi, nije odvijala po predviđenom planu. Zaprečne grupe su, doduše, čvrsto držale svoje položaje, a obe brdske brigade 1. brdske divizije pukovnika Stjepana Petričića su 14. juna, sa linije Bos. Novi – Kostajnica, krenule u nastupanje i do predviđenog dana, do 18. juna, izbile na drum Bos. Dubica – Prijedor, suživši tako sa zapada obruč oko Kozare. Prva brdska divizija je, činilo se, izvršila svoj zadatak koji joj je bio određen zapovešću generala Štala od 12. juna.23' No, bilo je to samo prividno. U oštrim borbama od 18. do 24. juna, obe brigade ove divizije bile su potučene, pretrpivši velike gubitke »jačine dva puna bataljona«, kako je general Štal izvestio generala Badera. Njihovi položaji bili su u više navrata probijeni, ali partizanske snage to nisu iskoristile za proboje.24'

Porazom 1. brdske divizije i stvaranjem breša na njenim položajima bio je doveden u pitanje uspeh cele operacije. Zabrinuti nepovoljnim razvojem događaja na »zapadnom frontu«, nemački štabovi su brzo reagovali da bi tvorili »pukotine« u obruču i tako konsolidovali situaciju koja je pretila da dovede do potpunog raspada zaprečne linije »zapad«. Iz Beograda je u Banju Luku hitno stigao i general Bader da bi se na licu mesta upoznao sa situacijom i Štalovom štabu pomogao u otklanjanju nastalih teškoća. Podrobno je analizirana situacija i ocenjeno da se raspoloživim snagama (za koje se dotad čvrsto verovalo da su dovoljne, jer su bile gotovo desetostruko nadmoćnije), Borbena grupa »Zapadna Bosna« neće moći da izvrši zadatke koji su je očekivali u poslednjoj, trećoj, fazi. Konstatovano je da su brdske brigade »zbog panike i svoje nevestine pretrpele znatne udarce«, da se pokazalo »da nisu dorasle ustanicima« i da, zbog toga »neće moći biti upotrebene za napadna dejstva protiv ustanika koji se brane planski«, odnosno da se na njihovo učešće u trećoj fazi operacije ne može računati. Po mišljenju generala Štala, toj domobranskoj brdskoj diviziji (grupi »Zapad«), ukoliko bi bila pojačana pojedinim nemačkim delovima, moglo bi se poveriti samo »zatvaranje fronta radi sprečavanja izvlačenja neprijatelja na zapad«, ali ne i angažovanje u glavnom napadu na Kozaru. Taj napad bi, kako je Štal ocenio, izvela grupa »Jug«, u koju bi bile uključene sve raspoložive nemačke snage.25'

20) Dnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji za 12. juni 1942. godine (Arhiv Vli, film Minhen 5, s. 935-6).

21) Arhiv VII. NAV-N-T-501, r. 249, s. 1187.

22) Zapovest Operativnog štaba »Zapadna Bosna«, od 12. juna 1942. godine »za pregrupisanje snaga Borbene grupe »Zapadna Bosna« (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 90).

23) Zapovest Operativnog štaba »Zapadna Bosna« od 12. juna 1942. godine »za čišćenje prostorije Kostajnica - Bos. Novi - Prijedor - Bos. Dubica« (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 91).

24) Bojna relacija 1. gorske divizije (Arhiv VII. k. 53, reg. br. 7/3-13); Izveštaj borbene grupe »Zapadna Bosna« od 5. jula 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 104).

25) Izveštaj komandanta oružanih snaga na Jugoistoku od 30. juna 1942. godine (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 101).

U daljem razmatranju pokazalo se da je neophodno dovući iz Srbije još jedan puk, koji bi bio angažovan u operaciji, koja je, u trećoj dekadi juna, umesto narastanja, ubrzanja, posustajala, gubila dah. Odlučeno je da to bude 734. pešadijski puk 704. divizije (»stražarski puk Beograd«), ojačan sa 1. bataljonom 721. puka 717. divizije i četiri baterije iz 654, 670. i 661. artiljeriskog diviziona. Sa ovom borbenom grupom bi komandovao general Borovski, komandant 704. divizije. Naređenja u tom smislu general Bader je uputio iz Banje Luke već 23. juna.²⁶⁾ Istovremeno je upućena depeša i nemačkom generalu u Zagrebu Glezu Horstenau, u kojoj je predloženo da »situacija zahtjeva angažovanje svih raspoloživih Snaga, uključujući i zagrebačke reprezentativne trupe u zapadnoj Bosni, jer se tu odlučuje o daljem razvoju stvari« i da bi trebalo sprečiti upućivanje trupa u druge ugrožene rejone, pa i u Bihać, iz kojeg se italijanska posada 14. juna evakuisala, prepustivši njegovu odbranu domobransko-ustaškom garnizonu.²⁷⁾ Sve je, dakle, trebalo podrediti operaciji na Kozari.

O situaciji kod Borbene grupe »Zapadna Bosna« i krizi koja je nastala u drugoj fazi operacije, kao i merama koje se preduzimaju da se teškoće otklone i operacija uspešno dovrši, Komandant Jugoistoka je 23. juna izvestio Vrhovnu komandu. »Operacija čišćenja odvijala se planski sve do opkoljavanja planine Kozare«, pisao je Kunce. »Neprijatelj se povlačio u planinu Kozaru, a zatim je došlo do znatnog zaoštavanja borbi. Neprijatelj, 4–5.000 (?) ljudi, boreći se vešto i žilavo, dobro naoružan, planski je organizovao delimično aktivnu odbranu na zapadnim, južnim i istočnim padinama šumovitog planinskog grebena. Napadi novoformiranih hrvatskih brdskih brigada od sada su bili bezuspešni, te brigade su delimično primile i vrlo teške protivudarce. No, ipak se uspelo sprečiti neprijatelja u njegovim pokušajima proboja. Takva situacija je učinila neophodnim pregrupisanje i dovođenje novih nemačkih pojačanja (jedan ojačani pešadijski puk). Od hrvatskog rukovodstva je zahtevano da angažuje i brzo dovede svoje dodatne raspoložive snage. Slamanje otpora na Kozari komandant oružanih snaga na Jugoistoku smatra kao odlučujući momenat za dalji razvoj situacije u Hrvatskoj. Radi toga on vrši odgovarajuće pripreme za planski napad.«²⁸⁾

Preduzete mere pokazale su se efikasnim. Dovođenjem Borbene grupe »Borovski« koja je 1. jula u 00,00 časova preuzela komandu nad »zapadnim odsekom obuhvatnog fronta«,²⁹⁾ zaprečni front na liniji Prijedor – Dubica je dobio potreban oslonac i čvrstinu, čime su stvoreni uslovi da se pristupi izvođenju glavnog napada i okončanju ove operacije, jedne od najvećih koju su nemačke trupe u Jugoslaviji izvodile u ovoj ratnoj godini. Plan za izvođenje treće faze operacije, »za uništenje partizana na Kozari«, koja je trebalo da počne 4. jula, izrađen je 28. juna i dostavljen jedinicama na izvršenje.³⁰⁾

Ako bismo želeli da analiziramo i ocenimo planove nemačkih komandi za ovu operaciju i pripreme koje su vršene dosta dugo, morali bismo konstatovati da su svi njihovi štabovi, od najnižih do Vrhovne komande, Sa puno ozbiljnosti ocenili značaj ove operacije i da su sa njima svojstvenom temeljitošću i metodičnošću pristupili njenom izvođenju. O tome najrečitije svedoče: i broj angažovanih trupa, i predviđeno vreme za njeno trajanje, i operacijski planovi.

26) Telegram komandujućeg generala i zapovednika u Srbiji od 23. juna 1942. godine (Arhiv VII-NAV-N-T-501, snimci 249/1168).

27) Cit. izveštaj (Zbornik, tom XII, knj. 2, dok. br. 101).

28) Isto.

29) Naređenje komandanta Borbene grupe »Zapadna Bosna« od 28. juna 1942. godine (Arhiv VII, NAV-N-T-501, r. 249, s. 1142-3).

30) Operacijski plan za uništenje partizana na Kozari, izrađen 28. juna 1942. godine u štabu Borbene grupe »Zapadna Bosna« (Arhiv VII, NAV-N-T-501, r. 249, s. 1139-41); Radiogram komandujućeg generala i komandanta u Srbiji vojnom zapovedniku Jugoistoka od 30. juna 1942. godine (Arhiv VII, NAV-N-T-501, r. 249, s. 1137).

Tako temeljite pripreme su, razumljivo, morale uroditi plodom. I pored zadivljujuće uporane koja je impresionirala i neprijatelja, otpor okruženih partizanskih snaga na Kozari je, kako je poznato, bio slomljen. Do njihovog potpunog uništenja, međutim, ipak nije došlo.

I pored tako temeljito preduzetih mera neprijatelja, ishod ove operacije je mogao biti manje porazan da su i pripreme, i mere, i planovi partizanskih štabova bili bolji, celishodniji. No, njihova analiza i kritička razmatranja ne ulaze u domen ove teme.